

**«АПОСТОЛЬСЬКИЙ ДУХ»:
МИТРОПОЛИТИ АНДРЕЙ ШЕПТИЦЬКИЙ ТА
ЙОСИФ СЛІПІЙ ПРО МАРКІЯНА ШАШКЕВИЧА**

Мар'яна Комариця

*завідувач відділу наукових досліджень української періодики
Науково-дослідного інституту пресознавства
ЛННБ України ім. В. Стефаника, д-р філол. наук*

Проаналізовано інтерпретацію ідеї апостольського служіння у творчості Маркіяна Шашкевича у текстах промов Митрополита Андрея Шептицького з нагоди 100-річчя від дня народження поета (1911 р.) та Митрополита Йосифа Сліпого з нагоди 100-ліття смерті поета (1943 р.) на його могилі на тлі оцінок українських літераторів, зокрема католицького літературного угруповання.

Ключові слова: *Маркіян Шашкевич, Митрополит Андрей Шептицький, Митрополит Йосиф Сліпий, апостольське служіння.*

We discuss the interpretation of the apostolic ministry in the works of Markian Shashkevych's based on the speeches given by the Metropolitan Andrey Sheptytsky at occasion of the 100th anniversary of the poet's birth (in 1911) and the Metropolitan Josyp Slipyj to honour the 100th anniversary of the poet's death (in 1943) at his graveside. The analysis is performed in the context of the interpretations given by Ukrainian literary scholars, in particular those from the Catholic literary group.

Keywords: *Markian Shashkevych, Metropolitan Sheptytsky, Metropolitan Joseph Slipuj, apostolic ministry.*

Проаналізована інтерпретація ідеї апостольського служіння в творчестві Маркіяна Шашкевича в текстах речей Митрополита Андрея Шептицького по случаю 100-ліття со дня рождження поета (1911 г.) и Митрополита Йосифа Слепого по случаю 100-ліття со дня смерті поета (1943 г.) на его могиле на фоне оценок украинских литераторов, в частности католического литературного угрупирования.

Ключевые слова: *Маркіян Шашкевич, Митрополит Андрей Шептицький, Митрополит Йосиф Сліпий, апостольське служіння.*

«...Если наш нарід в тисячлітній недолі і долі не стратив своєї мови і культури, если діждав ся сьвітлої епохи відродження, если має поважні — Богу дякувати — ряди інтелігенції, котра его хвалою і силою, то не малу в тім заслугу мають ті наші сьвященики, що, як Маркіян, ціле жите бороли ся з противностями..., і послідний гріш на народні видавали ціли, щоби в трийцятькотрімсь році життя вмирати на сухоти» [9, с. 692], — ці слова Митрополита Андрея Шептицького, сказані над могилою Маркіяна Шашкевича у 100-ліття народження поета, є своєрідним переосмисленням євангельської ідеї якогось іншого, не земного, виміру панування над душами, ідеями й думками поколінь. Те, що гуртує нас щороку чи біля могили Шашкевича, чи біля хреста на Білій Горі, чи ж тепер — біля його пам'ятника неподалік дзвіниці колишньої семінарської церкви Св. Духа — це духовний спадок поета, який не втрачає актуальності, бо щораз повертає від манівців до джерел.

Андрей Шептицький вбачав у діяльності М. Шашкевича апостольське начало. Адже сутність ідеї зіслання Св. Духа була в тому, що Бог звернувся через апостолів зі словом Євангелія до кожного народу його рідною мовою. Серед сьвящеників, сучасників Шашкевича, було чимало інтелігентів європейської культури з організаційним талантом, однак не було людини, яка б побачила майбутнє і вказала дорогу до нього. Щоб думка потрапила до серця, «треба до народу промовляти его бесідою і не лиш бесідою, треба добирати его способів говореня, его образів, порівнянь винятих з уст народа» [9, с. 690]. Суголосність із апостольським служінням полягала не тільки в пророчому візіонерстві та оперті на народну мову, а й жертвовності, служінні ідеї, незважаючи на матеріальні збитки чи фізичні терпіння.

Так, Микола Євшан трактував у статті «Свято Маркіяна Шашкевича» сучасне поетові владне оточення як опозиційне. З іронічних реплік критика та акцентування певних біографічних моментів можна здогадуватися про невисловлені докори на адресу деяких представників духовного проводу: якщо виключення з семінарії спровокувало конфлікт із батьком, і це стало раною для поета на все життя, бідні парохії не давали змоги поправити слабке здоров'я, цензурні перепони та суспільна ізоляція, зрештою, психологічно виснажили о. Маркіяна, то чи етично підкреслювати,

що він був священиком і саме це визначило характер його діяльності? Очевидно, необхідно розрізнати засади християнської філософії та статутні вимоги, які змінювалися з плином часу, бо коли в першій половині XIX ст. пропаганда національної ідеї вважалася «нестатутним» заняттям, що могло б похитнути лояльність до австрійської корони — гарантії миру й добробуту галичан, то вже через століття аполітичність духовенства тлумачилася як невиконання Божої заповіді любові до ближнього.

Ширшу панораму суспільного життя першої половини XIX ст., де «верхи й низи галицької України пряли сіру нитку свого життя» [10, с. 198], подав Йосиф Сліпий у промові на могилі поета вже з нагоди 100-ліття його смерті в 1943 р. Символічно, що поміж промовами Митрополитів Андрія Шептицького та Йосифа Сліпого минуло стільки ж років, скільки прожив поет. Текст виступу був опублікований як стаття в календарі «Українських Вістей» (1961 р.) та в книзі «Золочівщина: її минуле і сучасне» (1982 р.). Діяльність Шашкевича припала на переддень епохи Весни Народів — час, коли українська інтелігенція Галичини втратила своє національне обличчя, захоплена вищстю польської мови й чужими гаслами, а «прибите панщиною і кріпацтвом темне селянство і малоосвічене духовенство, що мало рятувати його душу, збуджувало співчуття і кликало само помочі» [10, с. 198]. Маркіян шукав відповідь на питання, чому всі народи прагнуть до розквіту і слави, а ми не мали б робити так само, «чому пропадати в чужому морі і загинати для себе»? [10, с. 199]. Як не згадати у цьому контексті прикрих слів Бориса Грінченка з його знаменитих листів-діалогів з Михайлом Драгомановим про те, що український селянин не знає, хто він: «Ми — мужики, ми хахли», — каже так, мовби існувала така нація з мужиків, з хахлів. Правда — ні, не нація! Мужик навіть не знає, що...можуть існувати нації. Все, до чого він до-розумувся, се віра. Жидівська віра, турецька віра — се трохи підходить під назвища жидівський народ, турецький народ. Але ж не зовсім і підходить, бо часом можна почути від нашого мужика і такі речі: «Та ж вони французи — німецька віра» [1, с. 34]. Селянин бачить перш за все соціальну ієрархію, він переймає ознаки цього жаданого багатства поверхово, і навіть не від пана, а від лакеїв і куховарок, і «ось він скидає свою одіжку і бере

начебто панську, кидає свою мову і балакає начебто по-панському» [1, с. 34]. Картина символічна й не обмежена хронологічними рамками, адже і в ХХ ст. плекалася антитеза затурканого україномовного селянина та освіченого російськомовного міщанина. Наслідки такої політики відчутні й сьогодні, бо до багатьох т. зв. російськомовних українців можна було б звернутися словами М. Шашкевича:

Руська мати нас родила,
Руська мати нас повила,
Руська мати нас любила.
Чому ж мова ей не мила?

Культ М. Шашкевича особливого розвитку набув у першій половині ХХ ст.: в Галичині урочисто відзначали 100-річчя від дня його народження 1911 р. і 100-річчя від часу виходу «Русалки Дністрової» 1937 р. Все ж він мав регіональний характер, бо на Наддніпрянщині місія «зачинателя нової української літератури» належала Івану Котляревському. Також дещо заважали сприйняттю поетичного тексту діалектні слова й відмінності в наголосах. Дмитро Чижевський зауважував, що лише «з розвитком уживання діалектів у модерній поезії, поезія Шашкевича (і інших представників галицької романтики) могла б знайти розуміння на Великій Україні» [11, с. 344]. Все ж з огляду на те, що Михайло Возняк, досліджуючи листування Платона Лукашевича з Яковом Головацьким, доводив факт знайомства Тараса Шевченка з «Русалкою Дністровою» [2], тож можна стверджувати загальноукраїнське значення творчості Шашкевича у сенсі розвитку започаткованої ним програми культурного відродження.

М. Євшан вбачав специфіку культу М. Шашкевича у релігійно-моральній сфері, а не в мовно-регіональній. Бо коли, скажімо, «Шевченко мусів бути майже до останнього часу цензурований самими українцями» [5, с. 33], а в Галичині на початку ХХ ст. окремі його твори навіть не рекомендувалися для виконання учнями на святкових вечорах, то творчість Шашкевича не могла стати приводом до подібних дискусій: «Ані в його характері особистім, ані в його творах не було нічого скомплікованого, проблематичного, нічого, що могло б кинути найменшу тінь на його постать... Тому так однодушно прийняло його українське громадянство в

Галичині, поставило його на чолі борців за народну справу» [5, с. 33]. Справді, шашкевичівські свята тісно пов'язували національний і релігійний аспекти, бо його поява в час, коли рідна мова зберігалася лише «в курних хлопських хатах», нагадувала, за висловом Омеляна Огоновського, очікування євреями Мойсея.

Брак універсальної моделі Української Держави в перші десятиліття ХХ ст. — період, коли внаслідок розпаду монархій формувалися нові національні держави, — зумовив трагедію Визвольних змагань 1917–1921 рр. І хоча взаємне тяжіння між Галичиною і Наддніпрянщиною тривало упродовж століть державного роз'єднання, намагання сформувати єдиний духовний, зокрема літературний, простір радше було передумовою для формування простору політичного. Не випадково патріарх Йосиф Сліпий підкреслив усвідомлену Шашкевичем потребу самоосвіти та єдності українського національного організму. Він дав напрям для розвитку не тільки літератури, довівши її перспективність і модерність лише на органічному мовному ґрунті, а й для розвитку освіти, громадсько-політичної діяльності, довів універсальність впливу Церкви на розвиток нації: «Найважча річ у проводі — знайти в народних змаганнях правий шлях і спрямувати туди увесь народ. І здається навіть, що це останнє важче, ніж перше» [10, с. 205]. Він, — зазначав о. Володимир Лиско у проповіді, виголошеній на Білій Горі 1 серпня 1937 р., «перший ясно сказав нашим прадідам, що любов до батьківщини, до рідної землі і до всего, що нам рідне, — це не лише установа людська, це не лише привілей немногих гарячих одиниць. Любов до батьківщини — це обов'язок, який випливає з приписів християнської віри, це установа Бога» [8]. У популярно сформульованих тут принципах українського «християнського націоналізму» стверджується, що любов до батьківщини опирається на заповідях любові до Бога та ближнього, на четвертій заповіді пошани до предків, яким завдячуємо отримані у спадок матеріальні й духовні блага.

Інші аспекти взаємозв'язку релігійного й національного у контексті аналізу діяльності греко-католицької Церкви в Галичині й православної на Наддніпрянщині досліджував Теофіл Коструба у статті «У століття «Русалки Дністрової (1837–1937): Чому українське відродження в Галичині вийшло з кругів духовенства?», опублікованій

у «Новій Зорі». Відомим є факт, що саме стан духовенства в Галичині «прийняв до серця» національну справу: «Могли всі вони працювати так лише тому, що католицька Церква дозволяє кождому народові жити, як йому Бог призначив, і навіть приказує любити свій нарід» [7]. Автор порівнює становище українських священиків по обидва боки Збруча: бо православна Церква, перебуваючи «в ярмі у світської влади», навпаки, була «отим всеросійським цементом, що споював Україну з Московщиною», тому не могли вийти з-поміж православного духовенства ні «Енеїда», ні «Кобзар», так як у Галичині вийшла «Русалка Дністрова».

Літературознавець Микола Гнатишак у статті «Ідейні основи творчости Маркіяна Шашкевича», вміщеній у журналі «Слово», обґрунтував помилковість поширеної думки про «тужливий характер» (за висловом Якова Головацького) творчості поета: «Релігійні й патріотичні моменти в творчості Шашкевича нерозривно зв'язані з оптимістичним, повним відваги і життєвої снаги настроєм» [3, с. 51]. Саме творам патріотичної тематики властивий оптимістичний тон, тому неправильно трактувати відому «Веснівку» як соціальну алегорію, бо тоді твір мав би перестерігати перед надмірними національними сподіваннями. Кидаючи побіжний погляд на відоміші розвідки про поета, М. Гнатишак звертає увагу на полеміку Володимира Коцовського й Івана Франка: якщо перший шукав доказів неперервності національної традиції, то другий відзначав новаторські елементи. М. Гнатишак вбачає тут не антитетичність, а синтез новаторства та традиції, гармонійну ідеологічну базу, що дає правильне розуміння «духа Шашкевичевої поезії» [3, с. 32].

Сутність такої мотивації з'ясовує його стаття «Поет і його неврируще слово», вміщена у «Дзвонах», де окреслено взаємозв'язок між фізичним і психічним обличчям людини на основі теорій Е. Кречмера і Й. Руца. Вчений виділяє три психічні обличчя Шашкевича, точніше дві маски — меланхолійно-сентиментальну (лірика), весело-дотепну (товариство друзів) і «справжнє психічне обличчя», що проявлялося «в моментах запалу й патріотичного пориву — оця «сильна душа», ці блискучі очі та зморщене чоло, що про них з таким одушевленням пише Яків Головацький» [4, с. 251]. Свідченням же геніальності поета є т. зв. «похилений тип» Й. Руца.

Все ж, на думку Миколи Євшана, була певна штучність у культурі Шашкевича, бо ним неначе б хотіли витіснити культ Шевченка. Шевченківські свята на початку ХХ ст. традиційно були популярними серед молоді та спричиняли чимало клопотів керівництву деяких гімназій, адже питання «Шевченко і релігія» на той час залишалося відкритим. І хоча вже в міжвоєнний період урочистості на честь Шашкевича й Шевченка не викликали протистояння, все ж існував певний міжчасовий перегук: коли М. Євшан 1911 р. висловлював тривогу, що М. Шашкевич може загинути як поет «за кадильним димом», то в 1929 р. М. Гнатишак подібну думку висловив уже щодо Т. Шевченка. Не втрачають і глибинного націософського сенсу слова редактора «Дзвонів» Петра Ісаїва: «Маємо за собою власну державність, маємо численні могили борців за волю, а проте й сьогодні ще часто актуальні шашкевичівські ідеї, ще й сьогодні мусимо повторяти «мово рідна, слово рідне, хто вас забуває...» [6, с. 260].

Пам'ятники національним геніям і героям нагадують евангельське світло, яке ставлять на свічник, щоб світило всім у хаті. Митрополит Андрей вбачав у формі виступу М. Шашкевича та його внутрішній сутності «апостольську гадку»: ми знаємо й розуміємо, чому першою школою проповідництва були розмови, оповідання, передання, пісні, «підслухані від тих простих і неписьменних, поміж котрими однак частійше знайдуться правдиві користи в уживанню слова, чим поміж нами, що кінчили школи» [9, с. 690]. М. Шашкевич протиставив бюрократії не політичний план реформатора, а простоту й щирість доброго сільського священика, апостола нації. Несприйняття ж геніїв сучасниками можна пояснити обмеженістю людського пізнання, потребою невтомної боротьби з оточенням, яке не хоче ламати звичні стереотипи.

Дослідження суспільних дискусій, які спалахують на зламі історичних епох, дає змогу простежити еволюцію сучасних культурологічних дискурсів, взаємозв'язок між впливом національного генія на історичну епоху й рецепцією його творчості в різні історичні періоди. Чи ж як писав Митрополит Андрей Шептицький: «гріб ученика, християнина, апостола все здалека подібний до гробу учителя, з котрого людскість від віків і во віки черпає все божественну силу до божественного вічного життя» [9, с. 692].

1. Б. Грінченко — М. Драгоманов : діалоги про українську національну справу / Національна академія наук України ; Ін-т української археографії ; упоряд. *А. Жуковський*. — Київ, 1994. — 190 с. — (Джерела з історії суспільно-політичного руху в Україні 19 — поч. 20 ст. ; вип. 1).
2. *Возняк М.* Слід зацікавлення Шевченка Галичиною в 1843 році (3 нагоди 120-літніх роковин народження поета) / *М. Возняк* // Діло. — 1934. — Чис. 62. — С. 2.
3. *Гнатишак М.* Ідейні основи творчості Маркіяна Шашкевича : спроба переоцінки поглядів / *Микола Гнатишак* // Слово. — 1937. — Кн. 3. — С. 27-52.
4. *Гнатишак М.* Поет і його невмируще слово / *М. Гнатишак* // Дзвони. — 1937. — Чис. 6/7. — С. 248-253.
5. *Євшан М.* Критика. Літературознавство. Естетика / *Микола Євшан* ; упорядкув., передм. і прим. *Наталії Шумило*. — Київ : Основи, 1998. — 658 с.
6. *Ісаїв П.* Духові течії в Європі за М. Шашкевича / *П. Ісаїв* // Дзвони. — 1937. — Чис. 6/7. — С. 253-260.
7. *Коструба Т.* У століття «Русалки Дністрової (1837–1937)» : чому українське відродження в Галичині вийшло з кругів духовенства? / *Т. Коструба* // Нова Зоря. — 1937. — Чис. 32. — С. 17.
8. *Лиско В.* У 100-літню річницю «Русалки Дністрової» : проповідь, виголошена на Підлисецькій Горі дня 1 серпня 1937 р. / *Володимир Лиско* // Мета. — 1937. — Чис. 32. — С. 1.
9. Промова Високопреосвященого Митрополита Є. Е. гр. Андрея Шептицького, виголошена в столітні роковини уродин Маркіяна Шашкевича дня 5/XI.1911. над могилою поета // Нива. — 1911. — Чис. 22. — С. 689-692.
10. *Сліпий Й.* «Твердне криця душ наших» / *Митр. Йосиф Сліпий* // Золочівщина : її минуле і сучасне / упоряд. *В. Болюбаши*. — Нью-Йорк ; Торонто ; Канберра, 1982. — С. 198-205.
11. *Чижевський Д.* Історія української літератури: від початків до доби реалізму / *Дмитро Чижевський* ; фахове редагування і передм. *М. К. Наєнка*. — Тернопіль : Феміна, 1994. — 480 с.